

UDK 811.163.42'366.544
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 14. VII. 2008.
Prihvaćen za tisak 30. X. 2008.

Ivana Matas Ivanković
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
imatas@ihjj.hr

KOLIKO JE AKUZATIV MJERE OKAMENJEN?

U radu će biti riječi o imenicama koje označuju mjeru i koje se redovito pojavljuju u akuzativu iako bi sintaktički na tome mjestu trebao doći koji drugi oblik. Učestalom upotrebom u akuzativnome obliku te imenice gube svoje osnovno morfološko obilježje – promjenjivost, a time i svoju nedvojbenu pripadnost imenicama kao vrsti riječi i nameću pitanje kako ih obraditi u rječniku.

U svakodnevnome životu često se susrećemo s određivanjem mjere i količine – moramo procijeniti koliko je što teško, koliko je ljudi bilo na kojemu događaju, koliko je vremena prošlo od kojega razgovora... U odgovoru na pitanje *Koliko?* možemo biti više ili manje određeni (*3 žličice – nekoliko žličica*). Jezik nam, ovisno o tome, daje i nekoliko mogućnosti izražavanja. Mjera se u hrvatskome može izraziti prilogom (*nekoliko dana*), brojem (*tri dana*) ili imenicom (*godina dana*). Svima je njima primarna sintaktička funkcija kvantifikatora, dok se u morfologiji prilozi ubrajaju u nesklonjive riječi, a imenice u sklonjive. Tendenciju nesklanjanju pokazuju i brojevi. Od tih triju vrsta riječi istraživanje je u ovome radu usmjereno na imenice koje su sklonjive riječi i kojima mjesto otvara koja druga riječ s kojom bi ta imenica trebala biti sintaktički u skladu. Tako se često te imenice pojavljuju u akuzativnome obliku u izrazima gdje se očekuje koji drugi padež. To je najizraženije kod prijedložno-padežnih izraza gdje prijedlog iza sebe traži primjerice genitiv, ali se umjesto njega pojavljuje akuzativ, odnosno imenica se ne sklanja u skladu sa sintagmatskim ograničenjima iako je sklonjivost njezino osnovno morfološko obilježje.

U ovu bi se problematiku mogli uvrstiti i brojevi, koji su dijelom sklonjivi, a dijelom nesklonjivi: „Dok su jezici svih slavenskih naroda osim bugarskog i

makedonskog sačuvali do danas potpunu deklinaciju, u našem jeziku javlja se vrlo rano proces umiranja deklinacije glavnih brojeva, i taj proces postepenog umiranja traje i u naše doba. Brojevi od pet do devetnaest i dvadeset do devedeset izgubili su u 16. i 17. stoljeću svoju deklinaciju...“ (Rogić 1954/55: 138) „Iz svega što smo dosad rekli, mogli bismo zaključiti, da se indeklinabilnost brojeva u svezama bez prijedloga javlja u 18. st.“ (140). Grubišić problem tih brojeva promatra kao problematiku skamenjenoga akuzativa: „Odmah bismo mogli ustvrditi da je izraz „od dva metra“ sintagmem sastavljen od prijedloga „od“ + „skamenjeni akuzativ“ za mjeru. Znači kad bilo koji prijedlog prethodi skamenjenu akuzativu u koji je uključen i neki promjenjivi broj, čitav izraz ostaje u akuzativu.“ Nešto dalje zaključuje: „Pravilo o mijenjanju brojeva s prijedlozima se ipak nazire, a glasilo bi da se sintaktički sklopovi s prijedlozima ne mijenjaju samo onda kad su ti sklopovi skamenjeni akuzativi“ (Grubišić 1994: 81 i 82). Ipak brojevi kao vrsta riječi ostavljaju mnoga pitanja otvorenima: „Do 1990. godine brojevi *dva*, *tri*, *četiri* pokazivali su tendenciju prema nesklonjivosti (Tafra 1989), a od 1990. godine ponovno se normira njihova sklonjivost. Ti su brojevi često privlačili i domaće i strane jezikoslovce zato što je mnogo pitanja, od onih sklanjaju li se oni zapravo ili ne sklanjaju, ako se sklanjaju, kad se sklanjaju, jesu li paradigme za *dva* i *dvije* izjednačene, kao što su nerijetko u upotrebi, ili nisu, kao što se preporučuje. Brojevi *dva*, *tri* i *četiri* ponašaju se i kao promjenljive i kao nepromjenljive riječi.“ (Tafra 2005: 45–46). O brojevima je napisano više radova (osim spomenutih usp. još i Popović 1966/1967, Derossi 1981/82, Katičić 1981/82...) u kojima je problematika njihove sklonjivosti kao i niz drugih pitanja koja brojevi otvaraju iscrpnije obrađena. Stoga brojevima u ovome radu nije posvećeno više prostora, nego su izdvojene sintagme koje se sastoje od dviju imenica od kojih jedna označuje ono što se mjeri i dolazi u genitivu jednine (*kilogram kruha*) ili množine (*tjedan dana*), a druga označuje mjeru. Imenice kojima se određuje mjera mogu se podijeliti u nekoliko skupina¹:

1. Brojevne² imenice: *stotina*, *tisuća*, *hiljada*, *milijun*, *milijarda*, *bilijun*, *bilijarda*, *trilijun*.

2. Imenice koje označuju mjerne jedinice: *centa*, *centilitar*, *centimetar*, *decilitar*, *decimetar*, *dekegram*, *dekalitar*, *gram*, *kilogram*, *kilometar*, *litra*, *metar*.

¹ Ovdje su zabilježene u nominativu, no kao što je već napomenuto, u središtu interesa bio je njihov akuzativni oblik.

² U literaturi se može pronaći termin *brojevne imenice* (Babić 1991; Silić – Pranjković 2005) i *brojne imenice* (Katičić 1991; Barić 1997).

3. Imenice koje označuju mjeru vremena izdvajaju se svojom brojnošću: *časak, dan, desetljeće, godina, mjesec, sat, sekunda, stoljeće, tisućljeće, tjedan, nedjelja, tren, trenutak, ura*.

4. Opće imenice koje imaju i značenje mjere: *brdo, hrpa, korak, masa, pregršt, stopa, šaka, šačica*.

Gortan-Premk opisujući sintagme mjernih odnosa razlikuje 3 semantičke skupine: sintagme pravih mjernih odnosa, sintagme mjerno-prostornih odnosa i sintagme mjerno-vremenskih odnosa. Sintagme pravih mjernih odnosa mogu se podijeliti na sintagme tipa *ispiti čašu vina*, gdje je mjerni pojam samo formalno u objektnome odnosu prema glagolskoj radnji i samo je oblikom u funkciji upravnoga člana prema pojmu čiju mjeru označava. Pojam s imenskom riječju u akuzativu može biti kakva jedinica mjere (*kilogram, deku* i sl.), kakav broj (*stotinu*) ili pojam koji se uzima kao uobičajena, iako nedovoljno precizna mjera (*šaku* i sl.) (usp. Gortan-Premk 1971: 138). Drugu podskupinu čine sintagme povezane s glagolima sa značenjem 'imati određenu cijenu, imati istu vrijednost kao nešto' ili 'imati određenu težinu, biti težak', akuzativ se u njima vezuje uz neprijelazne glagole pa je asociiranje na objektno odnose isključeno. U treću podskupinu ulaze primjeri tipa *Udario ga je stotinu puta*. „Ime u akuzativu uvek je kakav broj, i uvek stoji uz genitivski oblik imenice *put*. (...) S obzirom na to da su brojevi po prirodi svojoj uglavnom indeklinabilne, priloške reči (količinski prilozni samo sa značenjem određene količine), i ove se sintagme mogu smatrati akuzativnim samo kada se u njima javi jedna od brojnih imenica: *stotina, hiljada, tisuća, milion* i dr. (bila sam tamo već *hiljadu puta* i sl.)“ (139). Sintagme mjerno-prostornih odnosa vezane su za glagole koji označavaju kakvo kretanje i pojmove s imenicom u akuzativu koji označavaju kakvu mjeru za dužinu. Treba razlikovati objektno-prostorne od mjerno-prostornih odnosa: „U sintagmama objekatsko-prostornih odnosa upravni glagol je uvek tranzitivan, a ime u akuzativu je jedini njegov objekat; u sintagmama merno-prostornih odnosa glagol je najčešće intrazitivan, a pojam u akuzativu njegova priloška odredba. (...) Semantička je, pak, razlika među njima u ovome: imenom u akuzativu u objekatsko-prostornim sintagmama označava se kakav pojam prostorno shvaćen koji se prelazi, savlađuje kretanjem; u merno-prostornim sintagmama ime u akuzativu označava samo meru, dužinu kretanja.“ (141) Sintagmama mjerno-vremenskih odnosa odmjerava se vrijeme trajanja glagolskoga procesa. Glagoli mogu biti tranzitivni i intranzitivni, ali „ograničen je broj imenica koje se javljaju u funkciji vremenskih odredbi; to su one koje označavaju jedinice za merenje dužine vremena (*sat, nedelja, mesec* i sl.) ili prirodne vremenske periode (*dan, noć* i dr.) koji se kao jedinice shvataju.“ (142) I ovdje treba razlikovati objektnu i priložnu funkciju.

Gortan-Premk iscrpno je opisala sve primjere u kojima se pojavljuje akuzativ mjere. U većini primjera taj je akuzativ gramatički u skladu sa sredinom u kojoj se pojavljuje (ili dolazi uz prijelazni glagol ili dolazi uz neprijelazni glagol kao priložna oznaka), no u nekim primjerima on proturječi gramatičkim pravilima, odnosno rekcija nekih riječi traži određeni oblik (npr. genitiv), ali umjesto njega dolazi akuzativ. Tako bi iza prijedloga *poslije* trebao doći genitiv, no u primjeru:

Poslije godinu dana, upravo na njezin rođendan, nekoliko mjeseci nakon smrti njezina muža, dobila je iz Buenos-Airesa veliko pismo. Milan Begović. Giga Barićeva³

pojavljuje se akuzativni oblik imenice *godina*, a ne genitivni. Isto je i u primjerima:

...Borevec je vijeću objasnio da su on i otac živjeli sami te da su kobne večeri popili više od litru rakije. NA. Vjesnik online

Nije potrajalo dugo, te od hiljadu ljudi nije ostalo možda ni pedeset. Ksaver Šandor Gjalski. Dolazak Hrvata

Ta je neusklađenost zamijećena u literaturi, ali nije dosljedno riješena. Tako u *Hrvatskome jezičnome savjetniku* uz prijedlog *nakon* stoji: „(+ G) ... o prijedlogu *nakon* + A v. prije 1.“ (Barić i dr. 1999: 185); uz prijedlog *poslije*: „(+ G, A) ... O prijedlogu *poslije* s akuzativom v. prije 1.“ (189), a uz *prije*: „(+ G, A) ... 1. Prijedlog *prije* dolazi uz akuzativ u slučajevima kada je riječ o imenicama koje znače vrijeme: *Prije koliko si vremena došao? Prije godinu dana* – akuzativ mjere; ali *Kad si bio ovdje? Prije posla* – genitiv vremena. Isto vrijedi i za prijedloge *nakon* i *poslije*.“ (191) Na istome je putu i Grubišić: „Zapravo bi hrvatske slovnice trebale napominjati da se prijedlog „s(a)“ upotrebljava s trima padežima: s genitivom, akuzativom i instrumentalom. Upravo ne spominjući takve uporabe prijedloga slovnice izbjegavaju čitavo područje nespo razuma glede ‘skamenjenih akuzativa’“ (Grubišić 1994: 81). U Savjetniku je dobro uočeno da je akuzativni oblik u takvim primjerima neočekivan, kao što je to zabilježio i Grubišić za prijedlog *s(a)*, međutim, akuzativ ne ulazi u rekcijski opis spomenutih prijedloga, *nakon*, *poslije*, *prije* traže samo genitiv, s genitiv i instrumental, a osim uz navedene prijedloge akuzativ će doći i iza *blizu*, *oko*, *tijekom*, *u roku od*, *u trajanju* i na nekim drugim mjestima gdje bi također trebao doći genitiv.

³ Ovaj i drugi primjeri, ako nije naveden drugi izvor, preuzeti su s korpusa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<http://riznica.ihj.hr>).

U opisu vremenskih konstrukcija to je zapazila i A. Menac: „U našem je jeziku, dakle, značenje podčinilo sebi rekciju, te je došlo do toga, da prijedlozi do, prije, poslije, oko, koji inače uvijek idu uz genitiv, u značenju vremenske mjere idu uz akuzativ /do zore, prije praznika, poslije ručka, oko ponoći, ali do dva dana, prije nedjelju dana, poslije mjesec dana, oko jedan sat. Belić zastupa mišljenje, da se tu ne radi o pravim prijedlozima, jer imaju čisto prilošku funkciju. Ja bih radije rekla, da se tu radi o adverbijalizaciji imenice u akuzativnom obliku, do koje često dolazi i u drugim slučajevima, kad se izriče neka mjera / na pr. pošlo je godinu dana, dijete od mjesec dana, više od hiljadu dinara i sl./ Prijedlog se vezuje s takvim adverbijaliziranim oblikom, kao što se neki prijedlozi mogu vezivati i uz prave priloge /na pr. do danas/. Veza glavnoga broja i imenice također se do neke mjere adverbijalizirala u obliku nominativa-akuzativa, jer se sve manje sklanja, osobito uz prijedlog /na pr. do dva dana, o dva dana, sa dva dana/. Tu, dakle, nalazimo spoj prijedloga s prilogom, a ne priloga s imeničkom konstrukcijom.“ (Menac 1959: 7) Isto je i kod Ivšića: „Kao prilozima upotrebljavaju se i hrvsrp. akuzativi *stotinu, hiljadu, polovinu*, pa akuzativi brojeva *pet, šest* itd., koji su već spomenuti.“ (Ivšić 1970: 366–377). Ti autori smatraju da je riječ o prilozima, a to potvrđuje nesklonjivost oblika i njihovo značenje.

Brojevne imenice

Imenice kojima se može izraziti mjera (*tisuća, litra, metar, godina...*) u *Rječniku hrvatskoga jezika* označene su samo kao imenice i nije izdvojena njihova drugačija upotreba. „Priložnost“ nekih oblika imenica uočio je Anić u svojem rječniku te instrumentalne oblike *danima, godinama, mjesecima, satima, stoljećima* izdvaja kao posebne natuknice, priloge sa značenjem ‘u neodređeno dugo trajanju koje se proteže u vremenu više dana, godina, mjeseci, sati odnosno stoljeća’. Akuzativne oblike izdvojio je samo kod „**hiljadu** (čega) *pril.* [~ *ljudi*] ; tisuću“; „**stotinu** (čega) *pril.* [~ *ljudi*]/□ ~ **puta** (sam učinio, rekao itd.) u zn. neodređene velike količine, bezbroj puta (sam učinio, rekao itd.)“ i „**tisuću** (čega) *pril.* [~ *ljudi*]/□ ~ **puta** (sam učinio, rekao itd.) u zn. neodređene velike količine, bezbroj puta (sam učinio, rekao itd.)“.

Na pitanje kojoj vrsti riječi pripadaju *hiljadu, stotinu, tisuću, milijun, milijardu, bilijun, bilijardu, trilijun*, teško je pronaći jednoznačan odgovor i u gramatikama. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* određuje ih kao *brojne imenice*: „Kada brojne imenice što označuju velike brojeve kao *stotina, tisuća, hiljada* stoje kao atributi uz imenice u genitivu plurala kojima se izriču predmeti

koji se broje (v. t. 860–862, 974 i 978), onda brojna imenica može doći u akuzativu bez obzira na to koji bi se padež očekivao po sintaktičkome ustrojstvu. Akuzativni oblik može u tom slučaju biti subjekt, a može stajati i u prijedložnome izrazu koji inače traži drugi koji padež. S takvim akuzativom kao subjektom slaže se u predikatu oblik srednjega roda. Jednako se tako ponaša i imenica *godina* kad stoji u izričaju *godina dana*.“ (Katičić 1991: 75). Sličan je opis i u *Hrvatskoj gramatici* (usp. Barić i dr. 1997: 426). Autori *povijesnoga pregleda* opisuju ih i kao brojeve i kao imenice: „Brojevi *stotina, tisuća, hiljada, milijun, milijarda, bilijun, bilijarda, trilijun*... imenice su i sklanjaju se po imeničkoj sklonidbi. // Ostali se brojevi ne sklanjaju. Oni imaju osobine priloga, ali se od njih razlikuju što ne mogu doći uz glagole. Kaže se *lijepo raditi*, ali se ne može reći **pet raditi*.“ (Babić i dr. 1991: 666)

U dijelu o brojevima Silić i Pranjković kao glavni broj navode oblike *tisuću (hiljadu), milijardu*. Dalje se navodi: „Brojeve *tisuću, milijun, milijardu* u ustrojstvu viših brojeva zamjenjuju imenice *tisuća, milijun, milijarda*. Usp.: (9 800 700 150) *devet milijardi osamsto milijuna sedamsto tisuća sto pedeset*. Tako i broj *sto* može zamijeniti imenica *stotina*. Usp.: (767) *sedam stotina šezdeset sedam*. Ta imenica (*stotina*) može poprimiti značenje broja (*stotinu*) i rabiti se mjesto broja *sto*. Usp.: (150) *stotinu pedeset (uz sto pedeset)*.“ (Silić – Pranjković 2005: 142)

Akuzativne oblike kao brojeve određuje i *Hrvatska gramatika*: „U brojenju se obično mjesto nom. jedn. tih brojeva upotrebljava skamenjeni akuzativ mjere, npr. *Stotinu dinara nije velik novac. Tisuću puta sam ti rekao. To će se vidjeti nakon stotinu godina*.“ (Barić i dr. 1997: 218)

Njihovu ambivalentnost pokazala je i Tafra te ih svrstala i u brojeve i u imenice: „Neke gramatike, kako smo vidjeli, smatraju riječi *tisuća* i *milijun* imenicama sa značenjem broja. To bi rješenje bilo prihvatljivo s dijakronijskog stajališta, ali postojeće semantičke i morfološke razlike između *milijun*¹ i *milijun*² nameću prijedlog za dvije natuknice jednako kao što bi trebalo uspostaviti dvije natuknice i za *što* (zamjenica i veznik), *blizu* (prijedlog i prilog), *kada* (veznik i prilog) itd. // Utvrdivši da je rečenica *Tisuću dinara danas ništa ne vrijedi* ovjerena, onda i broj *tisuću* treba imati svoju natuknicu s uputnicom na fonološku dubletu *tisuća*. U gramatici će se protumačiti da je to okamenjeni akuzativ jednine, ali za rječnik to nije morfološki oblik, nego samostalna nepromjenjiva riječ, glavni broj, pa treba doći kao natuknica jednako kao što će okamenjeni instrumental *krajem* (prijedlog) biti obrađen odvojeno od imenice *kraj*.“ (Tafra 1989: 232)

Prema tome, u rječniku bi svoje mjesto trebali naći *stotina*, *tisuća*, *hiljada* kao imenica:

- *Presviješla grofice - nasmiješi se resko fiškal - ja poštujem vaše tisuće...*
Ante Kovačić. *Fiškal*

Što to znači doći u stanoviti sat, (...) izaći na podij, svirati stotinama, čekati na odobravanje i misliti na kritike... Milan Begović. Giga Barićeva
i *stotina*, *tisuća*, *hiljada* kao broj (rjeđe u upotrebi):

Sad pođu u najveću dvoranu, a tu gori stotina svijeća, na velikom se stolu blista srebrno i zlatno posuđe... Eugen Kumičić. Urota Zrinsko-Frankopanska

To je tek jedan dan, vrijeme od nekoliko sati. A gdje je godina, pa dvije... tri... četiri! Tisuća dana i tisuća takovih noći!... Ivan Kozarac. Đuka Begović
Akuzativne oblike *stotinu*, *tisuću*, *hiljadu* treba odrediti kao broj:

Agencije navode da je Dubravko Rajčević, Hrvat sa australskom putovnicom, pušten na slobodu uz jamčevinu od tisuću dolara... NA. Vjesnik online

Dajte amo stotinu forinti!- reče ljutito Artur. Eugen Kumičić. Olga i Lina ali treba izdvojiti i funkciju kvantifikatora sa značenjem neodređene, velike količine:

...a ti od časa do časa nešto priznaš, nešto zatajiš, nešto prevrneš, da mi izgledaš kao kabanica, sašita od tisuću krpa, što se iskazuje da je kraljevski plašt, jer je u nju zalutao komad grimiza. Milan Begović. Giga Barićeva.

Mjesečina se sjaji na stotinu mjesta, čas ovdje, čas ondje, samo jedan hip. Eugen Kumičić. Sirota

Budući da akuzativni oblik imenice *milijun* glasi isto kao i nominativni, *milijun* bi trebalo odrediti kao broj:

...u stanju je da uništi jedan grad od milijun stanovnika u najkraće vrijeme. Miroslav Krleža. *Knjiga studija i putopisa*
kao imenicu:

...koji su se pričinjali kano da su sačinjeni od milijuna te milijuna zvjezdica najčistijega srebra i bisera... Ksaver Šandor... . *Pod starimi krovovi. Zapisnici i...*

i trebalo bi izdvojiti funkciju kvantifikatora sa značenjem velike, neodređene količine:

Mogao sam živjeti bilo kojim od milijun svojih života. Alojz Majetić. Čangi

Imenice

Od riječi kojima se izražava mjera u literaturi su samo *hiljadu*, *stotinu* i *tisuću* izdvojeni u tome obliku koji se dijakronijski može promatrati kao okamenjeni akuzativ, ali slične promjene zbivaju se i s drugim imenicama. Akuzativ se nametnuo kao oblik koji ne podliježe valencijskim ograničenjima. Takvi akuzativni oblici u gramatikama se određuju kao akuzativ mjere. „**Akuzativ mjere** označuje količinu čega, odgovara na pitanje koliko je čega. Često je to mjera vremena, kao u primjerima *kasniti tjedan dana*, *šutjeti neko vrijeme*, *čekati cijelu godinu*.“ (Silić – Pranjković 2005: 223). Njegova nesklonjivost najviše dolazi do izražaja u primjerima s prijedlozima:

Ta je sestra došla u pohode prije godinu dana, ali još uvijek nije otišla. Ivan Aralica. Graditelj svratišta

Honorari se, s druge strane, često isplaćuju s mjesec, dva zakašnjenja, pa čak i nakon nekoliko mjeseci. NA. Vjesnik online

U svakome gradu snimit će se i montirati do sat vremena atraktivnog kulturno-obrazovnog programa. NA. Vjesnik online

U njima bi iza prijedloga trebali doći drugi padežni oblici: *prije godine*, *smjesecom*, *do sata*, no u svima se njima pojavljuje akuzativni oblik za koji se može reći da je u toj sredini prošao određene morfološke, semantičke i sintaktičke promjene. Okamenjeni oblik imenice pokazuje da je on izgubio vezu s ostatkom paradigme, odnosno da padežni oblik nije uvjetovan padežnim pitanjem. Time i imenica gubi svoju predmetnost koja kod tih imenica, jer nisu konkretne, i nije toliko izražena – *godina* više nije ‘vrijeme za koje Zemlja jednom obiđe svoju stazu oko Sunca’, već određeno razdoblje, broj dana koji je prošao od kada je sestra došla, mjesec nije ‘dvanaesti dio kalendarske godine, koji traje 28 – 31 dan’, već trajanje zakašnjenja s kojim se isplaćuju honorari... Sintaktički ti oblici dobivaju novu kvantifikatorsku funkciju određivanja mjere i odgovaraju na pitanje *Koliko?*, a zamijenio bi ih ili broj (*prije 365 dana*) ili prilog (*prije puno dana*). Za sve bi se te oblike moglo reći da su se adverbijalizirali i u takvim primjerima postali prilozi. I prilozi i brojevi posebna su vrsta riječi, ali njihov status nije neupitan. O tome govore mnogi radovi, pa, kada je riječ o brojevima, i sam naziv Tafrina rada – *Što su brojevi?*, u kojima se otvara pitanje je li brojeve potrebno izdvajati kao zasebnu skupinu riječi ili bi ih zbog njihovih morfoloških (ne)specifičnosti bilo korisnije razvrstati u druge vrste riječi (npr. *tisuća* u imenice, *prvi* u pridjeve itd.) s kojima su morfološki srodni. S druge pak strane, neki šire granice te skupine otvarajući mogućnost da im se pripoje i riječi koje se tradicionalno ne smatraju brojevima: „U broje-

ve se ubrajaju i neodređeni brojevi. Oni određuju količinu približno, na osnovi subjektivne procjene: *mnogo, malo, nekoliko, više, manje* i sl. Taj je skup ograničen. // Od priloga se mogu razlikovati po tome što prilozima dolaze uz glagole (*mnogo radi, manje pjeva*), a neodređeni brojevi uz imenice (*mnogo ljudi, više kuća*). // Neodređeni brojevi ne mogu se zamijeniti određenim brojem pa s gledišta brojivosti oni i nisu brojevi, nego samo količinski prilozima.“ (Babić i dr. 1991: 663)

Isto je i s prilozima, ni njima nije uvijek lako odrediti granice: „prilozima imaju manje ili više izravnih dodirnih crta sa svim kategorijama riječi. Možda bi se čak moglo ustvrditi kako oni (ili bar jedan njihov dio) u nekom strožem smislu i nisu posebna, autohtona vrsta riječi, nego da su posljedica «cirkumstancijalizacije» odnosno adverbijalizacije drugih riječi, a da je njihova brojnost i velika raznolikost posljedica, između ostalog, izrazite komunikativne potrebe za označavanjem okolnosti ili tzv. situacijskih kulisa koje mogu biti vrlo raznolike (raznovrsni aspekti prostornih, vremenskih, načinskih, socijativnih, instrumentalnih, uzročnih i drugih odnosa).“ (Pranjaković 1993: 32)

Za određivanje vrste riječi bitna su njezina semantička, morfološka i sintaktička obilježja, no kod svih riječi nabrojanih u uvodnome dijelu rada kojima se određuje mjera u prvome je planu sintaktička funkcija kvantifikatora. Po semantici određivanja količine sve bi se one mogle definirati kao prilozima jer sve odgovaraju na pitanje *Koliko?*. Međutim, nisu sve imenice izgubile vezu s ostatkom paradigme te u morfološkom smislu one pripadaju imenicama. Ipak, velik broj primjera u kojemu oblik imenice ne odgovara sintaktički očekivanom obliku kazuje da bi te oblike trebalo izdvojiti. Tako su okamenjeni akuzativni oblici *godinu* i *mjesec* zabilježeni u više tisuća primjera (najčešće u sintagmama *godinu dana, mjesec dana*), iako sintaktička okolina traži koji drugi oblik:

*Poslije **godinu** dana svaki sluga uzme gospodarovu ćud.*” Ivan Aralica. Psi u trgovištu

*Među blokiranim tvrtkama ima sve više onih koje su u blokadi neprekidno dulje od **godinu** dana.* NA. Vjesnik online

*Kačić se nehotice sjeti govora Jelenčićeva, kojim je prije **godinu** i nekoliko mjeseci pobijao Hojkića, kad je predlagao, da se čestita drugome narodnomu prvaku.* Ksaver Šandor Gjalski. U noći: Svagdašnja povijest...

*On je čisto pošteno mislio, odlučio svladati se i ustrajao je više od **mjesec** dana a da se Dobrovcu ni približio nije.* Janko Leskovar. Propali dvori

*To je jako dugo, kod ostalih sportova pripreme traju mjesec do **mjesec** i pol.* NA. Vjesnik online

*Trljajući ruke od uzbuđenja, do prije **mjesec** dana »mali osmoškolci« uplašeno su zurili u papire s popisima imena.* NA. Vjesnik online

Okamenjeni oblik *tjedan* zabilježen je u više stotina primjera (uglavnom u sintagmi *tjedan dana*):

*A u novinama je stajalo da je prije **tjedan** dana iz Banjaluke nestao dječak po imenu Irfan Osmanbegović...* Pavao Pavličić. Koraljna vrata

*Do američkih je predsjedničkih izbora preostalo još manje od **tjedan** dana...* NA. Vjesnik online

S akuzativnim oblikom imenice *sat* također je zabilježeno nekoliko stotina primjera (uglavnom u sintagmi *sat vremena*):

*A kad je još uvijek nije bilo, odem k polju, što je bilo do **sat** daleko i gdje je po kazivanju gospodje Barbare ona bila.* Ksaver Šandor Gjalski. Diljem doma: zapisci i priče

*U svakome gradu snimit će se i montirati do **sat** vremena atraktivnog kulturno-obrazovnog programa.* NA. Vjesnik online

*Evo, prošao je prije **sat** vremena Stradunom prema Pilama.* NA. Vjesnik online

*S **metar** je izdvojeno tek nekoliko desetaka primjera:*

*Topovi za pravljenje umjetnog snijega na Crvenom spustu rade neprestano već 15 dana i prema riječima direktora Trgovačkog društva Sljeme-Medvednica, Drage Žiljaka, na stazi je od pola do **metar** snijega* NA. Vjesnik online

Godinu, mjesec, tjedan i sat učestalim pojavljivanjem u tome okamenjenome obliku nameću izdvajanje toga oblika i u rječniku, jer on više ne podliježe sklanjanju i time gubi osnovno morfološko obilježje imenica, a u semantici se naglašava „okolnosnost“ (izražavanje mjere) koja je tipična za priloge. Osim *godinu, mjesec, tjedan, sat* u okamenjenome akuzativnome obliku pojavljuju se i mnoge druge imenice. Neke su izdvojene u uvodnome dijelu rada, a neke pripadaju razgovornomu stilu, no njihov broj nije tako velik pa je zbog toga upitno treba li te oblike leksikografski izdvajati (iako, očito, postoji „priložni“ potencijal označavanja mjere i u tim imenicama). Anić je u svojem rječniku po značenju i vrsti riječi izdvojio i „*masu prid. razg. žarg., vrlo mnogo [~ ljudi, ~ problema]*“, a zabilježeni su još i:

*Uhvaćen dvojac s više od **kilogram** heroína...* NA. Vjesnik online

*...te da su kobne večeri popili više od **litru** rakije.* NA. Vjesnik online

*Najljepši most na svijetu protezao je svoje više od **milju** dugačke crvene ruke na drugu stranu zaljeva.* NA. Vjesnik online

Izvor zračenja je pokretan, veličine manje od milimetar... NA. Vjesnik online
Ja ionako sjedim tamo većinom od popodne. Milan Begović. Giga Barićeva
Australske su carinske vlasti otkrile i zaplijenile više od tonu tableta esctasyja... NA. Vjesnik online

...raspravljali smo o brdo tema... www.aozeljeznicar.hr/page.php?id=581

Dopuštanje strancima da kupuju zemlju danas je jedno od pitanja koje u poljskoj javnosti izaziva raspravu s pregršt emocija. NA. Vjesnik online

*...znam gro hrv umirovljenika koji solidno žive, solidnije od hrpu obitelji sa dvoje troje djece...*⁴ <http://www.index.hr/forum/default.aspx?q=t&idf=34&idt=134805&sp=11738202>

...eto drži čak i vješalicu s hrpu kaputa i jakni... <http://www.forum.hr/archive/index.php/t-189314.html>

...četvrti dan njena mnogobrojna obitelj jede manje od šaku riže dnevno. <http://highclass7.blog.hr/arhiva-2006-12.2.html>

Izjave predstavnika Vlade kako se radi o poskupljenju od šaćicu kuna, mogu samo dodatno iziritirati puk, jer ne samo da je za najsiromašnije slojeve... www.slobodnadalmacija.hr/20050808/split03.asp

Zaključak

Problem akuzativa koji se pojavljuje kao okamenjeni oblik koji ne odgovara sintagmatskim ograničenjima u određenim spojevima riječi ne može se tretirati kao dio rekcije nekih prijedloga (kao što neki autori sugeriraju). Riječ je o imenskoj obliku koji je očito nadišao svoju sklonjivost. To je posebno izraženo kod brojevnih imenica *tisuća*, *stotina*, *hiljada*, *milijun* čiji nominativni oblik treba zabilježiti kao imenicu, ali i kao broj, iako je rjeđe u upotrebi. Oblike *tisuću*, *stotinu*, *hiljadu* treba izdvojiti kao broj, ali treba naglasiti i njihovu kvantifikatorsku funkciju označavanja neodređene, velike količine (kao i za *milijun*). Od drugih imenica koje označuju mjeru zbog učestale upotrebe treba izdvojiti oblike *godinu*, *mjesec*, *tjedan* (koji iza sebe najčešće imaju genitiv množine *dana*) i *sat* (koji iza sebe najčešće ima genitiv jednine *vremena*). O njihovoj novoj funkciji svjedoči izdvajanje iz paradigme, odnosno učestala upotreba u okamenjenome akuzativnome obliku koji ne odgovara sintaktičkoj sredini. Svakako bi tu tendenciju trebalo zabilježiti i u rječnicima, posebno u onima većega opsega.

⁴ Ovaj i sljedeći primjeri preuzeti s mrežnoga pretraživača Google, većina s foruma, što potvrđuje njihovu pripadnost razgovornomu stilu.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BABIĆ, STJEPAN I DR. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Globus, Nakladni zavod.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1997. *Hrvatska gramatika, 2. promijenjeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine.
- DEROSI, ZLATA 1981/82. Radimo do jedan sat – radimo do jednog sata. *Jezik*, XXIX, Zagreb, 55–56.
- GORTAN–PREMK, DARINKA 1971. *Akuzativne sintagme bez predloga u srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- GRUBIŠIĆ, VINKO 1994. Mijenjaju li se brojevi dva, tri i četiri kad su s prijedlozima. *Jezik*, XLII, Zagreb, 78–82.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1981/82. Prilog rješavanju jednoga sintaktičkog pitanja, *Jezik*, XXIX, Zagreb, 56–59.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1991. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, drugo ponovljeno izdanje*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus.
- MENAC, ANTICA 1959. *Besprijedložne i prijedložne konstrukcije s vremenskim značenjem u suvremenom hrvatskom i ruskom jeziku, doktorska disertacija, rukopis*. Zagreb.
- POPOVIĆ, MILENKO 1966/1967. O brojnim konstrukcijama kao blokovima koji se sklanjaju, *Jezik*, XIV, Zagreb, 144–148.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1993. *Hrvatska skladnja: rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rječnik hrvatskoga jezika* 2000. ur. J. Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod «Miroslav Krleža» – Školska knjiga.
- ROGIĆ, PAVLE 1954/55. Deklinacija brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri. *Jezik*, III, Zagreb, 138–141.
- SILIĆ, JOSIP – PRANJKOVIĆ, IVO 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- STEVOVIĆ, IGRUTIN 1973. Prilozi kao vrsta reči, *Južnoslovenski filolog*, XXX, 1–2, Beograd, 615–623.
- STEVOVIĆ, IGRUTIN 1974–1975. Prilozi kao vrsta reči, *Južnoslovenski filolog*, XXXI, Beograd, 79–109.

TAFRA, BRANKA 1989. Što su brojevi? *Rasprave Zavoda za jezik*, 15, Zagreb, 219–237.

TAFRA, BRANKA 2005. *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.

Internetski izvori:

<http://riznica.ihjj.hr>

<http://www.index.hr/forum/default.aspx?q=t&idf=34&idt=134805&sp=11738202>

<http://www.forum.hr/archive/index.php/t-189314.html>

<http://highclass7.blog.hr/arhiva-2006-12.2.html>

www.slobodnadalmacija.hr/20050808/split03.asp

Frozen accusative forms in Croatian

Abstract

In this paper the author analyzes nouns which are used to determine measure (such as *stotinu*, *tisuću*, *godinu*, *tjedan*...). They usually come in a frozen form, formally accusative, although syntactic rules require another form. The loss of declension is old phenomenon for numerals like *stotinu*, *tisuću* but they have also developed a new meaning – ‘a lot’, which should be taken into consideration. They have the syntactic function of quantifiers. Frozen forms like *godinu*, *tjedan*... should also be described as quantifiers since they are very common in that frozen accusative form.

Ključne riječi: okamenjeni akuzativ, izražavanje mjere, imenice, prilozi, brojevi, kvantifikatori, leksikografska obrada

Key words: frozen accusative, the meaning of measure, nouns, adverbs, numerals, quantifiers

